

# Les villae del territori de Dertosa: formació i evolució d'un model socioeconòmic i cultural

Víctor Revilla  
Universitat de Barcelona

Fins fa poques dècades el coneixement del poblament romà al curs inferior de l'Ebre recolzava sobre una barreja precària de dades literàries, epigràfiques, numismàtiques i arqueològiques; dades escasses, de valor desigual, que es concentraven en Dertosa i en un període limitat a finals de la República i els primers segles de l'Imperi. La manca d'una documentació adequada ha provocat un cert endarreriment, pel que fa les possibilitats d'anàlisi històrica, respecte al que mostra la resta de la vall de l'Ebre.

En els darrers anys l'increment de la informació disponible ha provocat una millora en el coneixement de les característiques d'aquest poblament. Aquesta millora és relativa, ja que gran part de la informació recollida procedeix d'intervencions arqueològiques puntuals, dictades generalment per motivacions alienes a la recerca. L'absència d'una programació científica i la necessitat paral·lela d'aprofitar les dades que aportava l'arqueologia d'urgència han provocat l'aparició de reconstruccions històriques fràgils que poden ser alterades per qualsevol nova troballa arqueològica o epigràfica, i que presenten mancances importants. Entre aquestes cal incloure, en primer lloc, el coneixement desigual d'unes zones respecte a d'altres, fet que pot crear una falsa imatge de la distribució i cronologia de l'hàbitat. Al mateix temps, és molt difícil establir una tipologia dels nuclis rurals i de les relacions entre els diversos tipus existents, dificultat que ha portat generalment a assimilar qualsevol assentament amb *villae*. L'atenció preferent als aspectes monumentals i artístics relacionats amb l'arquitectura rural, convertida en objectiu central de la recerca arqueològica durant moltes dècades, també ha contribuït a les confusions.

Aquesta simplificació té, a més, conseqüències importants pel que fa al coneixement de les estructures econòmiques. Com mostren els agrònoms llatins, la *villa* actuava com a centre de gestió d'una explotació; en conseqüència, la seva generalització semblaria indicar paral·lelament l'hegemonia d'unes estratègies econòmiques i d'uns sistemes de treball determinats. Aquesta reconstrucció, que recolza sobre la lectura parcial de les fonts literàries i arqueològiques, és vàlida en termes generals. Però la seva aplicació indiscriminada pot dificultar l'anàlisi de situacions específiques.

El curs inferior de l'Ebre va ser ocupat, entre els segles I aC i V-VI dC, per una densa xarxa d'assentaments rurals. En el vèrtex d'aquesta estructura de poblament se situava la *villa*, alhora residència dels propietaris i centre de gestió i d'activitats productives d'una explotació. Entre les conegudes destaquen la Carrova (Amposta), Mas de Sant Pau (Masdenverge), Casa Blanca (Tortosa), Barrugat (Bitem), Mas del Catxorro (Benifallet) i les Sebíques (Vinebre). Les evidències arquitectòniques són limitades i és difícil reconstruir els principis i l'evolució dels diversos tipus d'edificis. Tot i així, vil·les com Barrugat, amb paviments de mosaic i sistema de calefacció per hipocaust, mostren l'existència de programes tècnics i ornamentals que han d'entendre's com a part d'una arquitectura privada ben desenvolupada que segueix els patrons romans.

La distribució de les *villae* és condicionada per la presència de l'Ebre, que actuava com a element vertebrador del territori. Aquest paper és encara més important per la diversitat i fragmentació que caracteritzen el tram final del riu, que alterna conques obertes amb xarxes hidrogràfiques pròpies, zones de relleu molt accidentat i planes litorals. La majoria de *villae* es concentren a les ribes d'aquest riu, a les zones més àmplies i planeres properes a la desembocadura, la Foia de Mora i l'àrea d'Ascó-Vinebre. Però també es localitzen *villae* en els sectors on la vall de l'Ebre s'estreny i el poblament es concentra obligatòriament en certs punts. Les *villae* situades a l'interior se situen prop d'afluents importants o dels principals sistemes torrencials, i controlen un territori ample, amb una varietat de recursos agrícoles i forestals.

Per la seva banda, la perifèria de Dertosa concentra *villae* especialment importants, si s'ha de jutjar per la seva arquitectura (i la concepció escenogràfica que mostren alguns emplaçament) i els programes decoratius emprats. És el cas d'assentaments com Casa Blanca i Barrugat. Aquests llocs podrien considerar-se perfectament com a *villae* suburbanes per la seva proximitat a Dertosa i per les seves característiques. La seva situació permetria a un individu mantenir una residència permanent al camp, supervisant la conducció del seu patrimoni i participar alhora regularment en la vida social de la ciutat. Aquestes *villae* també podrien servir per a les estades temporals d'un habitant de la ciutat. Tampoc no és casual que es tracti de *villae* importants per les seves dimensions i organització. Segurament devien pertànyer a famílies de l'elit dertosina.

Al sud i sud-est de Dertosa s'han recuperat algunes inscripcions funeràries significatives, però difícils d'interpretar perquè no es poden relacionar amb edificis concrets. Una d'aquestes és la inscripció dedicada a C. Porcius Seranus, apareguda a la partida de Mianes, 6 km. al sud de la ciutat, que hauria de posar-se en relació amb un jaciment localitzat a la mateixa partida, possiblement una villa. Una altra és una inscripció de Camp-redó / Font de Quinto, dedicada a un sevir augustal, potser originari de Dertosa.

A la rodalia de la vil·la es desenvolupà una jerarquia variada d'edificis amb funcions diferents que l'estat de la recerca permet intuir. En primer lloc, el que anomenaríem granges o vil·les rústiques: establiments dedicats preferentment a la producció agrícola i que també deuriem incloure un modest sector residencial. En algun cas, al seu costat, es podria trobar una instal·lació artesana. És el cas de l'Aumedina, a Tivissa, un establiment ocupat durant l'Alt Imperi, que integrava una instal·lació de premsatge (amb premsa i dipòsit per a vi) i una petita terrisseria (un cas semblant es coneix al Mas del Catxorro, a Benifallet).

En segon lloc, hi ha el que anomenaríem *tuguria*: petits edificis i cabanes destinats a funcions diverses. Es tracta de nuclis d'escassa entitat arquitectònica i que aprofiten emplaçaments poc adequats per situar un edifici de grans dimensions. En alguns casos es troben en la proximitat de

*villae*, però també apareixen petits nuclis agrícoles en zones que podrien considerar-se marginals respecte a l'àrea d'implantació preferent de les *villae*: llocs allunyats de l'Ebre, situats per sobre de la cota dels 400 m i de relleu accidentat. Els assentaments aprofiten petites plataformes prop d'un torrent o el cim d'un turó; en algun cas, hi ha reocupacions de llocs ibèrics. Les *villae rusticae* i els tuguria són construccions vinculades a l'economia de la *villa*. No tenim prou dades per identificar una forma de vida camperola a les terres de l'Ebre, tot i que no es pot excloure que alguns d'aquests nuclis funcionessin de forma autònoma.

El paisatge del baix Ebre es presentaria, com una complexa jerarquia d'espais i assentaments com a resultat d'unes estratègies econòmiques i socials darrere les quals es troba una societat avançada i un Estat amb una administració ben organitzada. Aquest poblament s'organitzà a partir de les darreries del segle I aC i durant el I dC.

Com a forma d'economia, la *villa* és un sistema dinàmic que es fonamenta en la diversitat d'activitats i en la coexistència d'autarquia i producció per al mercat. La informació en aquest sentit és més solida, tot i que no abundant. L'arqueologia permet fer un inventari aproximat de les pràctiques agrícoles i de certes activitats presents a les *villae* i, en algun cas, intuir les seves relacions. Aquest inventari, però, no defineix per si mateix les estratègies i les formes d'organització adoptades. Aquesta evidència en proporciona una imatge deformada, ja que es limita a les activitats que necessitaven infraestructures i tecnologies complexes i que, en conseqüència, poden ser detectades arqueològicament

Els problemes de la interpretació de l'evidència material són evidents en el cas de la viticultura, desenvolupada a l'Ebre com a mínim des de finals del segle I aC i durant la primera meitat del I dC. Algunes dades arqueològiques mostren l'entitat de les activitats relacionades amb la viticultura. En primer lloc, la presència d'infraestructures relacionades amb l'elaboració de vi en algunes *villae*. El millor exemple és el de l'Aumedina, que disposava d'una instal·lació formada per una premsa i dos grans dipòsits amb una capacitat d'11.000 litres. A uns 30 m al nord se situava la terrisseria, que fabricava les àmfores per a transport, a més de ceràmiques comunes i material constructiu. La cronologia d'aquesta terrisseria se situa en època d'August. El Mas del Catxorro mostra característiques semblants a les de l'Aumedina: una producció amfòrica diversificada, una multiplicitat de produccions ceràmiques i una activitat en època augustal. En el mateix lloc, es van descobrir el contrapès *in situ* d'una gran premsa i un dipòsit, datats entre els segles III i V dC, i altres contrapesos de premsa de cronologia indeterminada.

Encara que no es coneix exactament el període d'activitat de cadascuna d'aquestes terrisseries i el volum de fabricació, sembla que l'activitat artesanal responia de forma prioritària a les necessitats internes, agrícoles i domèstiques de les *villae* respectives, i que s'integrava dins d'una mateixa estructura de propietat i gestió. Però és impossible determinar les formes exactes d'organització de l'activitat i la mà d'obra i les seves relacions concretes amb l'explotació agrícola a partir de la simple evidència arqueològica.

La presència de la viticultura i d'activitats diferents de l'agricultura en algunes de les *villae* del Baix Ebre reflecteix un fenomen més general: la difusió al litoral nord-est de la

Hispania Citerior, des de finals de la República, d'unes formes d'explotació econòmica teoritzades pels tractats llatins d'agronomia.

La viticultura a l'Ebre mostra característiques semblants a la d'altres àrees, tant per la seva cronologia com pels seus mercats: les Gàl·lies, Germània, el nord de l'Àfrica i Itàlia durant el principat d'August. Però aquesta dispersió, encara que important, no permet deduir res sobre l'entitat quantitativa de la circulació i, menys, sobre les dimensions de la producció vinícola a la zona. Al contrari, sembla més significatiu el fet que els mercats del vi de l'Ebre corresponguin a àrees que van patir una reorganització molt important durant el període augustal (Gàl·lies o Germània, per exemple) i que una part important del consum es relacioni amb l'aparell administratiu (campaments militars, ciutats). Com en altres àrees d'Hispania, la circulació d'aquest vi s'ha de comprendre com a part d'un procés de gran abast, que integrava factors estrictament econòmics, però també socials i polítics.

El control dels recursos del territori i de l'accés a l'interior peninsular constitueix el fonament de la riquesa de Dertosa, que devia administrar bona part del curs inferior de l'Ebre. Les evidències confirmen l'existència d'una comunitat cívica amb autogovern, així com una elit local amb un comportament i uns models de vida plenament romans. Un dels problemes que planteja aquesta classe dirigent és la seva composició, en particular les relacions entre aristocràcia i lliberts enriquits, i l'origen del seu patrimoni.

L'estat de la recerca no permet definir clarament com va evolucionar el poblament i les estructures socioeconòmiques associades. Quan hom analitza l'hàbitat rural, el fenomen més evident és la continuïtat. Aquesta continuïtat és enganyosa i pot amagar altres fenòmens. És indubtable que continuen ocupades la majoria de *villae* i altres llocs mal definits, però que podríem considerar de segon ordre en la jerarquia ja esmentada; al contrari, s'abandonen molts petits nuclis i granges. Hi ha, per tant, una contracció selectiva de l'hàbitat. Paral·lelament, les *villae* semblen experimentar profundes reestructuracions internes d'arquitectura i funcions que impliquen la disgregació de la separació entre residència i producció, fins al punt que es pot parlar d'una autèntica invasió de les activitats productives. La cronologia del fenomen se situa al segle V, però alguns casos poden ser anteriors. Aquesta reorganització dels establiments agrícoles, la desaparició d'altres i les diferències en les seves cronologies indiquen un canvi de les estructures de la producció, potser en el sentit d'una concentració progressiva de les activitats i la residència en algunes de les *villae* altimperials. És un canvi social, ideològic i material que no es pot interpretar senzillament com a part d'un procés de decadència.

Al segle VI la reestructuració s'ha completat: sectors importants d'antigues *villae* són ocupats per construccions modestes, fetes amb materials reaprofitats. En el mateix context, les formes de vida i de producció també assumeixen un nou aspecte i es defineixen noves estratègies: la diversificació productiva i els reaprofitaments intensius. Estem ja davant d'una nova societat, tot i que amb forts elements de continuïtat respecte al passat.

#### NOTA

Aquest article no es va incloure per error en les actes del II Fòrum Auriga, que corresponen a l'AURIGA 45.

TARDOR 2007  
8,00 €

NÚMERO

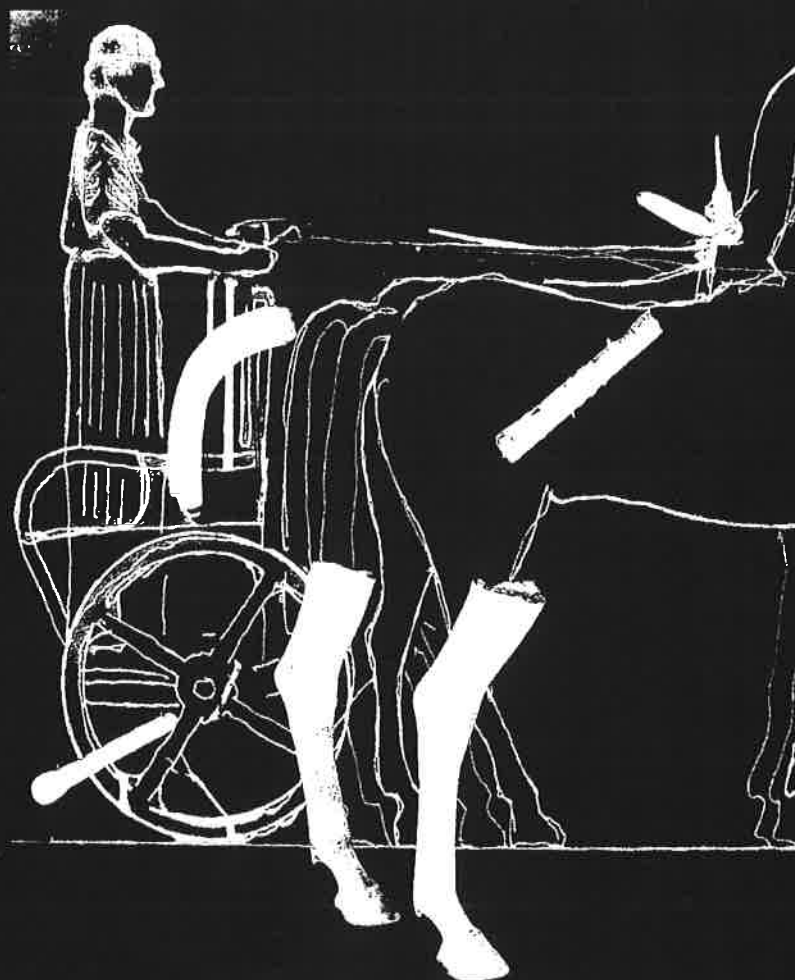
49

# AURIGA

REVISTA DE DIVULGACIÓ DEL MÓN CLÀSSIC

## III FÒRUM AURIGA

Diàleg sobre el llegat grecoromà a Catalunya



17 i 18 de novembre de 2007  
Capital de la Cultura catalana Lleida 2007

AURIGA

  
Capital de la Cultura Catalana

